

jelom su dotaknute i u ranijim poglavljima, ali u ovim poglavljima autorice minuciozno analiziraju sačuvane zapise dubrovačkih *kacamorata* i njihovo djelovanje u slučajevima prikrivanja simptoma kuge i krijumčarenja robe iz kugom zaraženih krajeva. Jedan od rezultata te analize čini se posebno zanimljiv jer pokazuje kako su dubrovački javnozdravstveni službenici vrlo revno obnašali svoju službu, no odnos prema počiniteljima i konačna kazna nisu bili određivani samo prema težini prekršaja nego su dijelom bili uvjetovani i društvenim statusom počinitelja.

Na kraju valja svakako istaknuti da – iako se radi o engleskoj verziji knjige koja je (kako je već rečeno) objavljena na hrvatskome jeziku još 2007. godine – to nikako nije tek puki prijevod na engleski jezik. Naprotiv, autorice su znatno obogatile i preradile ranije objavljeni tekst te čitavu materiju u ovome izdanju donose u daleko koherentnijemu obliku. Osim toga, ovo izdanje nadopunjeno je i spoznajama iz novije hrvatske i anglosaksonske literature koja 2007. godine autoricama nije bila dostupna. I napokon, osim nedvojbena znanstvenog doprinosa ovo je djelo i svojevrsna preporuka svim stranim istraživačima predmodernoga Sredozemlja da u svojim istraživanjima nikako ne smiju zaobići arhivsko blago Državnoga arhiva u Dubrovniku, nastalo marnim radom gospara Dubrovačke Republike. Jedno Takvo blago i tekovina jest i organizacija prve učinkovite javnozdravstvene službe u cilju suzbijanja kužnih epidemija, a to je i tema ovoga djela.

Gordan Ravančić

Lovro Kunčević, *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga Grada, Dubrovnik – Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015., 276 stranica*

Problem identiteta u hrvatskoj se historiografiji dominantno povezivao s najranijim srednjovjekovnim razdobljem, dok se razdoblje razvijenoga i kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka u tome smislu može činiti nepravedno zanemarenim. Upravo iz toga razloga djelo Lovre Kunčevića *Mit o Dubrovniku: diskursi o identitetu renesansnoga Grada* tematski predstavlja osvježenje i zaslužuje posebnu pozornost, osobito znamo li kako je autor za njega dobio nagradu “Mirjana Gross” za najbolju knjigu iz povijesti izdanu u 2015. godini, koju zajednički dodjeljuju Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti i Društvo za hrvatsku povjesnicu.

Nakon *Predgovora* (7-8), otvarajući “Uvod” (9-22) poglavljem *Problem: povijest kolektivnog autoportreta* (9-11), autor – i sam svjestan nezaobilazne proizvoljnosti odabranoga razdoblja te njegove nekonvencionalnosti – objašnjava uporabu pojma “renesansa” kao krovna termina za razdoblje od 14. do ranoga 17. stoljeća obrađeno u knjizi. Autor u samopredstavljanju Dubrovnika nalazi tri temeljna diskursa – diskurs o podrijetlu, o neovisnosti i republikanskoj tradiciji te diskurs o granici. Objasnjavajući formu svoga djela prelazi na drugi dio “Uvoda” naslovljen *Kontekst: politički ethos renesansnog Dubrovnika* (11-18) u kojemu se ukratko kontekstualiziraju bitni trenuci koji su u velikoj mjeri odredili temeljni smjer diskursa o navedena tri područja – diplomacija koja je u davala ton svim ostalim formama izražavanja, konzervativizam koji je dubrovački diskurs zamrznuo u “zlatnome dobu” te – kako to navodi Kunčević – “inzistiranje na primatu pripadnosti gradu-državi nad ostalim tipovima identiteta.” Konačno, u posljednjemu dijelu, naslovljenome *Metodologija: identitet i diskurs* (18-22) autor se posvećuje metodo-

loškim pitanjima. Kunčević posve očekivano i opravdano djelo temelji na teorijama o konstruktivnosti identiteta i ukratko objašnjava temeljna metodološka polazišta zaključno još jednom naglašavajući kako se i na samu podjelu na tri temeljna diskursa može gledati kao na svojevrsan konstrukt.

Prvi cjelina, naslovljena "Diskurs o porijeklu" (23-80), započinje Macchiavellijevim primjerom kao paradigmom za promatrano razdoblje u poglavlju *Uvod: značenje porijekla u srednjovjekovnoj i renesansnoj kulturi* (23-26). Kunčević nas sažeto, ali vrlo precizno, uvodi u daljnju raspravu objašnjavajući važnost tradicije i podrijetla u samopredstavljanju i legitimiziranju pojedine zajednice. Nakon kratkoga uvoda rasprava započinje poglavljem pod naslovom *Mit o osnutku Dubrovnika u srednjovjekovnoj historiografiji* (26-31) u kojemu – osvrćući se na opća mjesta poput Konstantina Porfirogeneta, Tome Arhiđakona i Milecija – Kunčević uklapa Dubrovnik u širi srednjovjekovni kontekst propitujući važnost rimskoga i epidaurskoga podrijetla za konstrukciju identiteta srednjovjekovnoga Dubrovnika. Osim nezaobilaznoga simboličnog kapitala autor analizira i dubrovačko korištenje vjerskoga i svjetovnoga kapitala svoga tobožnjega prethodnika, prvenstveno u vidu kontinuiteta biskupije i teritorijalnih pretenzija, postupno nas uvodeći u poglavlje *Mit o osnutku Dubrovnika u renesansnoj historiografiji* (32-38). U ovome poglavlju, počevši od "Anala dubrovačkog anonima," preko bogate dubrovačke historiografske produkcije 16. i 17. stoljeća Kunčević analizira i komparira transformacije mita o podrijetlu, koji prvi puta nalazimo zapisanoga u "Ljetopisu popa Dukljanina." Nakon analize autor zaključuje kako je za renesansne pisce najvažnije bilo ostvariti čvrstu vezu s antikom, naglasiti ulogu patricijata te upisati političku neovisnost i ekskluzivno katoličanstvo u same korijene nastanka grada. Prvim od ovih temelja bavi se već u sljedećemu poglavlju naslovljenome *Stvaranje prestižnog prethodnika: promjene slike antičkog Epidaura* (38-50). Prema Kunčeviću, veza s

Epidaurom od početka je bila od ključnoga značenja. Kao bitan čimbenik reinterpretacije Epidaura Kunčević vidi ostavštinu Ilije Crijevića. Za razliku od ranijih interpretacija koje su, nastavljajući se na popa Dukljanina, uglavnom govorile o tome kako su Dubrovnik osnovali Rimljani pod Pavlimirovim vodstvom, Crijević je propagirao ideju kako su Dubrovnik osnovali sami stanovnici Epidaura, što je prema Kunčeviću bila znatno čvršća i uvjerljivija poveznica s antičkom tradicijom. U skladu s preuzimanjem svih konaca uprave nad gradom od izuzetno zativorenoga i endogamnoga patricijata, valjalo je također reinterpretirati tradiciju kako bi se uvažila i ta činjenica. Upravo se time bavi dio pod naslovom *Porijeklo Grada i porijeklo vlastele* (51-60) u kojemu autor donosi slučajeve u kojima su pojedini rodovi pokušavali povući podrijetlo od samih "praotaca" grada – Pavlimirovih Rimljana. Kunčević u ovome poglavlju povezuje težnje pojedinih rodova s ideološkim potencijalom epidaurskoga odnosno rimskoga podrijetla patricijata u cjelini. U poglavlju *Rimska prošlost, slavenska sadašnjost: o nelagodi u dubrovačkoj kulturi* (60-67) nastavlja se analiza patricijata, ali ovoga puta s drugačijim konotacijama. Autor nastoji prikazati način na koji su se apologeti antičke romanske tradicije nosili s činjenicom da je većina dubrovačkoga stanovništva očito bila slavenskoga podrijetla. Kunčević pritom zamjećuje "napukline," prvenstveno u nedosljednosti dubrovačkih plemića, ali i činjenici kako ideološko prizivanje priče o Pavlimiru i Rimljanima daje do znanja kako se slavenstvo postupno ukorijenilo i među patricijatom. U kratkome poglavlju *Upisivanje neovisnosti i kršćanstva u početke Grada* (67-71) Kunčević se dominantno bavi prvim dijelom naslova – neovisnošću Dubrovnika koju su renesansni autori silom željeli protegnuti do njegova osnutka. Interpretacije koje Kunčević nalazi u djelima anonimnoga pisca "Anala" i Nikole Ragnine, iako bitno različite, slažu se – suprotno navodima u "Ljetopisu" – kako je Pavlimirova loza odmah ili vrlo brzo nakon Pavlimirove smrti izumrla i grad

je bio posve slobodan, što se posve poklapalo s ideološkim potrebama njegove elite. Završetak prvoga dijela knjige donosi poglavlje *Zaključak: dubrovački diskurs o porijeklu u komparativnoj perspektivi* (71-80). Kako i sam naslov govori, ovdje se simbolično podvlači crta usporedbom ove vrste diskursa sa sličnim primjerima u drugim jadranskim komunama, u prvome redu Splitu, Firenci i Veneciji. Uspoređujući primjere Dubrovnika, Splita i Venecije, autor zaključuje kako je upravo stvaranje novih zajednica na tlu "bez vlastita identiteta i povijesti" bilo vrlo zahvalno za stvaranje snažnih mitova koji su te nove tvorevine povezivali s uglednijim ranijim naseljima.

Drugi dio "Diskurs o državnosti" (81-160) kao i prvi započinje uvodnim poglavljem *Uvod: patricijat i njegova libertas* (81-83), koje nas upoznaje s problemima izvorne građe. Kunčević razloge izostanka teorijskih filozofskih tekstova o dubrovačkoj državnosti nalazi u tradicionalizmu koji je favorizirao povijesnu argumentaciju. Nakon uvoda, analiza diskursa o dubrovačkoj državnosti započinje poglavljem *Slobodna vjernost i vjerna sloboda: Dubrovnik i Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo* (84-99). Počevši od Zadarskoga mira i Višegradskoga sporazuma, autor analizira odnos stvarnoga stanja na terenu, pravno-politički položaj Dubrovnika kao "ratnog plijena" i dubrovačke interpretacije toga stanja. Osobito je zanimljiva analiza razdoblja krize od smrti Ludovika Anžuvina do 15. stoljeća, a u dubrovačkoj diplomaciji obilježeno je tradicionalnom interpretacijom Krune Sv. Stjepana kao nositelja ugarske vlasti nauštrb osobe kralja te inzistiranjem na "samovoljnoj predaji" Dubrovnika u zaštitu Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva odnosno "ugovornom odnosu" – konstrukt koji je katalizirao daljnje razvijanje ideologije suvereniteta. U poglavljju *Najvjerniji haračari njegove visosti: Dubrovnik i Osmansko carstvo* (99-117) autor se bavi najvećim ideološkim problemom dubrovačke ideologije neovisnosti – višestoljetnim tributarnim odnosom spram Osmanskoga Carstva. I ovo poglavlje

započinje kratkom usporedbom s drugim tributarnim državama, pri čemu Kunčević nalazi dubrovačku adhnamu neobično šturom i nedorečenom u dijelu u kojemu opisuju status grada. Kao izazov dubrovačke diplomacije autor vidi zadržavanje dobrih odnosa s Osmanlijama o čijoj je milosti grad ovisio i istovremeno relativiziranje tih odnosa u vlastitim očima kao i očima Zapada. U tu svrhu dubrovačka je diplomacija koristila razne alate, u prvome redu tendenciozno prevodeći pojedine važne termine osmanskoga prava znatno benevolentnijim terminima zapadne pravne stečevine. Poglavlje se logično nastavlja analizom interpretacije dubrovačke slobode u diplomatskoj korespondenciji, književnosti i kronikama, koju nalazimo u poglavljju *Sloboda u kojoj nas je Bog postavio na ovo mjesto: Dubrovnik kao neovisna republika* (117-138). Kao temeljni problem autor vidi činjenicu da prema Višegradskome sporazumu Dubrovnik nije imao pravo samovoljnoga razvrgavanja veze s Ugarsko-Hrvatskim Kraljevstvom. Činjenicu što je Dubrovnik to ipak učinio, dubrovački su kroničari nastojali objasniti trivijalizacijom pravnoga odnosa s nadređenim subjektima odnosno tvrdnjama kako je u sve sporazume grad ulazio svojevoljno. Pritom se, što smo i ranije vidjeli, pribjegavalo kreativnoj uporabi jezika pa su u kronikama – za Dubrovnik znatno nepovoljniji – odnosi opisivani riječima "prijateljstvo" ili "mir." Kunčević također primjećuje i novu ideološku liniju obrane – tvrdnje da je grad "božanskom milošću" bio "slobodan" od samih početaka. Analizu diskursa o državnosti Kunčević nastavlja poglavljem *Najčišća od aristokracija: o dubrovačkom političkom sustavu* (139-155) u kojemu se analizira ideologija dubrovačke aristokracije. Nakon objašnjenja temeljnih pojmova "libertas" i "respublica" naglašava se iznimna zatvorenost dubrovačkoga patricijata. Osim toga, u ovome poglavljju nalazimo analizu značenja javnoga rituala u propagiranju ideje nadmoći aristokracije na primjerima Blagdane sv. Vlaha i Blagdane Četrdesetorice mučenika. Kunčevićeva se analiza proteže i na umjet-

ničko stvaralaštvo, prvenstveno skulpture u Kneževu dvoru i djela raznih dubrovačkih autora, zatim ulogu mitova prema kojima je već u najranijemu razdoblju već izvršeno raslojavanje stanovništva te Veneciju kao uzor i ulogu klasične filozofije – u prvome redu Aristotelove “nasljednosti vrline” – kao i način na koji je dubrovački patricijat koristio sve navedene alate kako bi “aristokratizirao” ideju političke slobode. Prikazana je i “druga strana,” prvenstveno kritičkim pisanjem Marina Caboge i napose “urotničkim pismima” Marina Držića. Naposlijetku, u poglavlju *Zaključak: dubrovački diskurs o državnosti u komparativnoj perspektivi* (155-160) donosi se kratka usporedba s Firencem i Venecijom. Razlike u pristupu dubrovačkih i firentinskih autora, dominantan diskurs o neovisnosti Dubrovčana, odnosno o institucijama u slučaju Firentinaca, Kunčević objašnjava povijesnim okolnostima u kojima djela reflektiraju najvažnije probleme pojedine zajednice. S druge strane, mletačka legitimizacija bila je svojevrsan uzor i model te zaključno možemo naći kratku analizu sličnosti i razlika između dubrovačkoga i mletačkoga republikanizma u djelima njihovih autora.

Tako dolazimo i do treće cjeline pod naslovom “Diskurs o granici” (161-205). Kratak *Uvod: grad “između”* (161-162) objašnjava specifično okruženje koje je obilježilo Dubrovnik u promatranome razdoblju u političkome smislu kao entitet između mletačke i osmanske sile, a u sferi utjecaja Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva te vjerski kao katoličku enklavu okruženu pravoslavnim i muslimanskim zajednicama. Poglavlje *Počeci slike Dubrovnik kao graničara kršćanstva* (162-167) posvećeno je ideološkome i diplomatskome pozicioniranju grada kao predziđa protiv heretika, shizmatika i nevjernika. Kunčevićeva analiza započinje u 14. stoljeću u kojemu autor nalazi prve tragove ovakve samopredodžbe Dubrovnik, uz bosansku heterodoksiju i srpsko pravoslavlje kao “one druge.” Pojava Osmanlija u tome kontekstu čini promjenu utoliko što su preuzeli ulogu “drugoga” u dubrovačkome samopredstavljanju. U po-

glavlju *Istinsko utočište i putokaz kršćanske republike: interpretacije graničnog položaja u diplomaciji renesansnog Dubrovnik* (168-183) autor analizira nastojanja dubrovačke diplomacije da pomiri stvaran status grada kao osmanskoga tributara sa željenom ideološkom slikom branitelja kršćanstva. U tome smislu Kunčević se bavi terminom “predziđa kršćanstva,” učestalim motivom u pograničnim područjima, koji je uglavnom imao vojne konotacije osobito nastojanjem dubrovačke diplomacije da taj termin prilagodi za vlastite potrebe opravdavajući svoj status “predziđa” diplomatskim i misionarskim “ratovanjem.” Kao glavni protivnik ovih nastojanja kristalizira se Venecija, koja je koristila priliku kako bi pokušala okaljati ugled jadranskoga takmaca u očima pape i Zapada. Logičan nastavak poglavlja o diplomatskim nastojanjima nalazimo u poglavlju *Ropstvo nevjernicima ili obrana kršćanstva: interpretacije granice u kulturi renesansnog Dubrovnik* (183-197) u kojemu autor analizirajući književnost i kronike nastoji opipati puls grada u odnosu na spomenutu temu. Pritom nailazi na dva temeljna opredjeljenja Dubrovčana – pristajanje uz službenu politiku i subverzivno djelovanje, dok tekstove koji se bave ovom temom dijeli u tri osnovne skupine: na apologete, rezignirane prikaze i više ili manje otvorene kritike. Činjenicu što o internome sukobu, koji je postojao u gradu vezano uz odnos prema Osmanlijama, nemamo više dokaza, Kunčević tumači kao posljedicu “(auto)cenzure.” Uz Mavra Vetranovića i Antuna Sasina najistaknutijega kritičara autor vidi u Mavru Orbiniju, a njegovo “Kraljevstvo Slavena” navodi kao “najvažnije antitursko djelo.” Zaključno, autor smatra kako se iz raznih djela jasno vidi da se mnogi Dubrovčani nisu slagali sa “službenom” interpretacijom položaja i uloge Dubrovnik. U poglavlju *Zaključak: dubrovački diskurs o granici u komparativnoj perspektivi* (198-205) opet se donosi usporedna perspektiva, ovoga puta s drugim državama smještenima “na granici civilizacija.” Kunčević primjećuje kako je retorika tih država, od Pirinejskoga

poluotoka do otoka u istočnome Sredozemlju te Poljskog i Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva na istoku, bila slična. Ipak, prepoznaje dubrovačke specifičnosti, njegovu veličinu i vojnu nevažnost, kao i odnos s Osmanlijama. Najočitiiju razliku vidi u činjenici što dubrovačko “predziđe” nije vojne prirode pa je tako i izričaj kojim se opisuje lišen ratničkoga patosa. Što se tiče književnosti i historiografije, autor primjećuje kako se službena retorika nije “primila” do mjere do koje je to slučaj u usporednim primjerima, a razloge nalazi u činjenici što je ovakva slika u mnogočemu bila tendenciozni konstrukt koji nije korelirao sa stvarnim položajem Dubrovnika.

Završni dio knjige naslovljen je “Epilog: odjeci renesanse u suvremenosti” (207-218). U ovome kratkom dijelu autor navodi primjere adaptacije i aproprijacije raznih mitskih, mitologiziranih i ideologiziranih elemenata o kojima je ranije bilo riječi u suvremenosti. Tako izdvaja činjenicu da je Dubrovnik kao kulturno izvorište dao znatan doprinos književnosti, koji se često nekritički “konzumira.” Produžetak ideologije vidi i u svakodnevnim pojavama, poput korištenja termina “libertas” u nazivu raznih ustanova i privatnih poduzeća, a osobito je zanimljiv i dio koji se bavi Domovinskim ratom i reinterpretacijama Dubrovnika kao “predziđa” – ovoga puta kao predziđa “zapadne civilizacije.”

Osim toga, djelo je opremljeno bibliografijom odnosno popisom neobjavljene građe (219-220) te literaturom i objavljenim djelima (221-255). U njemu nalazimo *Kazalo imena* (257-262), *Kazalo mjesta* (263-266), Sažetak na engleskom jeziku (267-270) i popis izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (271-276).

Kako je i uvodno navedeno, problem kasnosrednjovjekovnoga i ranonovovjekovnoga identiteta u hrvatskoj historiografiji uglavnom je neistražen. No, odabir teme čini tek manji dio privlačnosti *Mita o Dubrovniku*. Ono što Kunčevićovo djelo uistinu izdvaja i plijeni pozornost jest autorova metodologija. Počevši od usporedne perspektive, koju ne

nalazimo izdvojenu u zaključcima pojedinih cjelina, nego se kao tema provlači kroz cijeli rad, dok su same usporedbe trijezno rasuđene i iznimno precizne. “Dubrovački mit” tako je u cijelosti smješten u širi srednjovjekovni i ranonovovjekovni kontekst. Osim usporednoga konteksta impresionira i vještina kojom autor koristi najrazličitije tipove izvorne građe, od one vezane uz dubrovačku diplomaciju, preko srednjovjekovnih i ranonovovjekovnih kronika, književnih djela i putopisa do materijalne ostavštine, kako bi dobio što cjelovitiju sliku problema koje obrađuje. Kada tome dodamo kako Kunčević niti u jednom trenutku ne robuje tradicionalnoj periodizaciji te uvažimo “bezvremensku” temu i nužan interdisciplinarni pristup, u njegovu će djelu uz povjesničare svih profila nešto za sebe naći i kolege iz raznih drugih društvenih i humanističkih znanosti. Knjiga Lovre Kunčevića u svakome pogledu može poslužiti kao primjer budućim istraživačima koji se odluču na bavljenje ovom temom. Naposljetku, valja reći kako se ovo djelo izvanredno nadopunjuje s djelima novije historiografije o Dubrovniku, poput radova Zrinke Pešorda Vardić i Zdenke Janeković-Römer, što mu daje dodatnu vrijednost.

Filip Vukuša

Milorad Pavić, *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: od pada Carigrada do Svištovskog mira*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014., 416 stranica

Naklada Sveučilišta u Zadru objavila je 2014. godine opsežno djelo Milorada Pavića, profesora na Odjelu za povijest Sveučilišta u Zadru, pod naslovom *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću: od pada Carigrada do Svištovskog mira*. Autor je u predgovoru svoje knjige (9-10) naveo da ju je napisao radi potrebe za upotpunjavanjem hrvatske